

کارآفرینی روستایی همچون یک پدیده زمینه‌مند: پژوهشی در جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه روستایی

حسن شهرکی^۱

چکیده

در این پژوهش به تحلیل و تبیین بستر یا زمینه کارآفرینی روستایی پرداخته‌ایم. با انجام ۲۰ مصاحبه نیمه‌ساختار یافته با کارشناسان، مدیران اجرایی، استادی دانشگاه و کارآفرینان نمونه در سطح کشور، تحلیل محتوای متون مصاحبه در نرم‌افزار ATLAS.ti، استفاده از نظریه‌هایی همچون ساختن‌گرایی اجتماعی به عنوان حساسیت مفهومی پژوهش، تئوری‌های اقتصاددان اتریشی، کارل پولانی، تئوری ساختاربندی از جامعه‌شناس انگلیسی آنتونی گیدنز، و نیز نظریه‌های کلانی همچون پساتوسعه از انسان‌شناس کلمبیایی آرتورو اسکوبیار، مولفه‌ها و مفاهیم اجتماعی و فرهنگی اصلی دخیل در فرایند کارآفرینی روستایی به عنوان یک پدیده بدوا اقتصادی را تحلیل و واکاوی کرده‌ایم. پژوهش، ضمن بازخوانی اندیشه‌های آگوست کُنت و جوزف شومپتر پیرامون ربط میان اقتصاد و جامعه، مولفه‌هایی همچون گفتمان، عاملیت، اخلاق، سرمایه اجتماعی، و طبیعت را به عنوان زمینه کارآفرینی روستایی برجسته نموده و در بی‌بسط نگاهی انتقادی به سپهر موجود کارآفرینی و توسعه روستایی در ایران است. مدعای اصلی پژوهش و انهادن گفتمان دولتی و اقتصادی کارآفرینی روستایی و محقق ساختن گفتمان کشاورزی چندکارکردی به عنوان گفتمان و راهبردی جایگزین در توسعه روستایی است. بر همین اساس اتخاذ نوعی نگاه گفتمانی به کارآفرینی روستایی، دخیل ساختن عناصر اخلاقی مشتمل بر ترجیح منافع جمیع بر فردی، احساسات و عواطف، و طبیعت‌گرایی، و نیز تأکید بر بازتوالید گفتمان کشاورزی چندکارکردی، به عنوان یک گفتمان تکمیلی در فضای کارآفرینی روستایی، هم در سطح عملی و هم نظری از جمله پیشنهادهای اصلی این پژوهش است.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی روستایی، ساختن‌گرایی اجتماعی، عاملیت، گفتمان، ایران.

مقدمه

همچون بسیاری از پدیده‌ها و مفاهیم، فی‌المثل مفهوم توسعه که صحبت بر سر تاریخچه آن به مجادلات پردازه‌ای در میان صاحب‌نظران دامن زده؛ پدیده کارآفرینی نیز از جایگاهی خاص در تاریخ برخوردار است. از دیدگاه انسان‌شناختی، نخستین شکل‌های فعالیت کارآفرینانه، پنجاه سال پس از میلاد مسیح در روم باستان و مشتمل بر تجارت مواد غذایی بهمنظور بقا و میان قبایل بوده است (Murphy et al., 2005). بعدها و در سال‌های ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ میلادی، مهندسین و معماران به عنوان کارآفرین معرفی شدند. در قرن شانزدهم، کارآفرین اصطلاحاً به اشخاصی گفته می‌شده که در ماموریت‌های نظامی و یا دیگر شغل‌های پرخطر دیگر شرکت می‌کردند (یعقوبی، ۱۳۹۱: ۵). پس از آن تا قرن بیستم، ضمن افزوده شدن مفهوم ریسک به کارآفرینی، شخص کارآفرین از سرمایه‌دار متمایز شد و بر حوصلت نوآوری در فرایند کارآفرینی تاکید گردید. نخستین تئوری اقتصادی کارآفرینی در نوشتاری با عنوان جستاری در باب ماهیت تجارت عمومی^۱ نوشته شده توسط یک بانکدار پاریسی با نام ریچارد کنتیلون^۲ که به تحلیل اقتصادی علاقه‌مند بود قابل روایت است (Swedberg, 2000: 44-7). تاریخچه مفهومی و تشریحی مبحث کارآفرینی را می‌توان به سه مقطع پیشاتاریخی، اقتصادی و مقطع چندرشته‌ای، تقسیم‌بندی نمود. در پژوهش پیش‌رو تلاش داریم تا ضمن پرهیز و دور شدن از سنت پژوهش‌های تقلیل‌گرای روان‌شناختی پیرامون کارآفرینی که هدف‌شان عبارت است از یافتن ویژگی‌ها و خصلت‌های ممتاز روان‌شناختی در افراد کارآفرین، پارادایم و مکاتبی را مدنظر قرار دهیم که کارآفرینی را نوعی فرایند بسته‌بافته^۳ قلمداد نموده و بدین ترتیب آن را به عوامل یا مولفه‌های اجتماعی و فرهنگی محرک یا مانع کارآفرینی پیوند می‌زنند. اعتبار چنین تحلیل و پژوهشی به لحاظ تاریخی و در مقطع یا دوره چندرشته‌ای و از حیث محتوایی به‌واسطه اینکه نگاه انسان‌شناختی و جامعه‌شناسانه به کارآفرینی در روستاها کمتر مورد عنایت پژوهشگران بوده؛ دوچندان است.

1 Essay on the Nature of Commerce in General

2 Richard Cantillon

3 Contextual process

مبانی نظری پژوهش

کارآفرینی روستایی و جامعه‌شناسی اقتصادی

آگوست کُنت^۱، و جوزف شومپتر^۲ سرآمدان تحلیل جامعه‌شناختی از کارآفرینی و پیوند میان اقتصاد و جامعه هستند. آگوست کُنت بنیان‌گذار جامعه‌شناسی است. اما یکی از مفاهیم مطرح در مکتب فکری او در کنار مضمین و مقولات مهمی همچون اثبات‌گرایی^۳ و قانون مراحل سه‌گانه^۴، مفهوم "جامعه صنعتی" است. روایت کُنت از جامعه صنعتی نه سوسياليسټي است و نه ليبرالي (آرون، ۱۳۸۴: ۹۷) لیکن مدخل مفهومی مهمی برای ورود به مبحث کارآفرینی از زاویه جامعه‌شناسی می‌گشاید؛ این مدخل مفهومی در نقد کُنت از اقتصاددانان ليبرال نهفته است. او با لقب دادن اقتصاددانان ليبرال چونان مابعدالطبيعه‌گرایانی که سعی دارند نمودهای اقتصادی را جدا از کل اجتماعی در نظر گیرند؛ تبیین آنها از اقتصاد را ناقص و به دور از واقعیت ارزیابی کرده و بر همبستگی میان اقتصاد و جامعه و ریشه داشتن نمودهای اقتصادی در اجتماع پای می‌فشارد. از این جهت، آرون^۵، آگوست کنت و پیروان او همچون موریس آله^۶ و آلفرد سووی^۷ را پیرو مکتب سازماندهی در اقتصاد می‌داند (پیشین، ۱۰۱-۹۹). در نظام اندیشه کُنت، سه مفهوم دیگر نیز هست که به تحلیل جامعه‌شناختی از یک پدیده اقتصادی یا به عبارتی جامعه‌شناسی اقتصادی نزدیک می‌شود؛ یکی ترکیب کار با سرمایه، دیگری "سازماندهی معنوی" و در نهایت مفهوم "دهش"^۸. کُنت متاثر از کتاب اقتصاددان قرن نوزدهمی ژان باپتیست سی^۹ با عنوان گفتاری درباره اقتصاد سیاسی^{۱۰} که در سال ۱۸۰۳ منتشر شد؛ معتقد است که این کارفرما و نه سرمایه‌دار است که تولید و توزیع را سرپرستی می‌کند؛ بدین ترتیب، کار و سرمایه به نحو خلاقانه‌ای با هم ترکیب شده و همچون شاهستون

1- August Comte

2- Joseph Schumpeter

3- Positivism

4- Triple state

5- Raymond Aron

6- Maurice Allais

7- A. Sauvy

8 -Don

9- Jean Baptist Say

10- A treatise on political economy

نظام صنعتی، ارزش می‌آفریند (ریتزر، ۱۳۸۳: ۵۴). در اینجا نوعی فاصله‌گیری کُنت و سی را از سرمایه همچون یک عنصر اقتصادی ناب شاهدیم. کُنت معتقد است که بجاست که دارندگان سرمایه‌های متمنکز، صنعتداران و بانکداران، نقش خود را چونان "وظیفه‌ای اجتماعی" تلقی نمایند (آرون، ۱۳۸۴: ۱۰۰). این فرازهای مهم نظری در مکتب فکری کُنت، راه را برای واکاوی مفاهیم اجتماعی و رویکردی زمینه‌مند^۱ به کارآفرینی هموار می‌سازد. به عقیده اسملسر^۲ و سوئدبرگ^۳ (2005: 3) بسیاری از عقاید ژوف شومپیتر، که او را در کتاب کارل پولانی^۴ و تالکوت پارسونز^۵ از جمله جامعه‌شناسان اقتصادی معاصر می‌دانند؛ به خصوص در کتاب سرمایه‌داری، سوسیالیسم و دموکراسی^۶ (۱۹۴۲) از خصلتی جامعه‌شناختی برخوردارند. اسملسر و سوئدبرگ در تحلیل خویش از نقش شومپیتر در گسترش ادبیات کارآفرینی بیان می‌دارند که نظرات او طی دوره‌های مختلف زندگیش تغییر کرده و کارآفرینی را از دریچه علوم مختلفی همچون تئوری اقتصادی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ اقتصادی نگریسته است. کتاب سرمایه‌داری، سوسیالیسم، و دموکراسی در واقع یک اثر جامعه‌شناختی پیرامون ساختار نهادی جامعه است. تحلیل شومپیتر از رقابت کامل، کسب‌وکارهای بزرگ و انحصار از سویی، و نیز نحوه مناسبات افراد با مایملک خویش، کاملاً خصلت جامعه‌شناسانه دارد. برای شومپیتر، کارآفرین یک فرد واحد نیست. در فصل هفتم از کتاب، پای روستا و مزرعه به میان می‌آید؛ شومپیتر فرایند تخریب خلاق^۷ را بدین‌گونه تشریح می‌کند:

... تاریخ دم و دستگاه تولیدی یک مزرعه نمونه، از زمان آغاز فرایند عقلانی‌سازی تناوب در کشت غلات، شخمزنی و پرواربندی دامها بگیرید تا دوران مکانیزه شده کنونی، یعنی دوران نقاله‌ها و راه‌آهن، تاریخی است از انقلاب‌ها. تاریخی از مکانیزمی زایا از آهن و فولاد که در کوره‌های ذغالی گداخته می‌شندند تا کوره‌های حرارتی نوین عصر ما، یا تاریخ دستگاهی از تولید نیرو از آسیاب‌های

1-Contextual

2- Neil Smelser

3- Richard Swedberg

4- Karl Polanyi

5- Talcott Parsons

6- Capitalism, socialism, and democracy

7- Creative Destruction

قدیمی تا نیروگاههای مدرن، یا حمل و نقل بهشیوه چاپارها تا پست هوایی کنونی. به راه افتادن بازارهای جدید، چه بازارهای خارجی و چه محلی، یا توسعه سازمانی از کارگاههای دستی به آنچه که فی المثل حالا در صنایع فولاد ایالات متحده می‌بینیم؛ همگی گونه‌ای از جهش^۱ - اگر از اصطلاحی بیولوژیک بهره برم - صنعتی را تصویر می‌کنند که بیوقفه ساختار اقتصادی را از درون و از اساس دگرگون کرده^۲ و به طور مداوم تخریب و مکررا ساختاری جدید را جایگزین آن می‌کند. این فرایند تخریب خلاق یک حقیقت ضروری و مسلم در مورد سرمایه‌داری است.

(Schumpeter, 2003{1941 }: 83)

تخریب خلاق و سیکل‌های تجاری مفاهیمی به هم وابسته‌اند و به گونه‌ای از "فرایندها" و "عملگری‌های" درون یک نظام اقتصادی اشاره می‌کنند؛ چنین فرایندهایی به ابعاد تاریخی و فرایندی اقتصاد اشاره دارند؛ یعنی آنچه در پژوهش ما بیشتر تحت عنوان "بستر"^۳ مطرح شده است. اسلامسر و سوئنبرگ (3: 2005) سه خط پژوهشی برای جامعه‌شناسی اقتصادی ترسیم می‌کنند که عبارتند از (الف) تحلیل جامعه‌شناسی فرایند اقتصادی، (ب) تحلیل پیوندها و تعاملات میان اقتصاد و مابقی جامعه، و مالا(ج) مطالعه تغییرات در پارامترهای نهادی و فرهنگی که بستر جماعتی^۴ اقتصاد را می‌سازند. پژوهش پیش رو بهطور اخص در نوع اول قرار می‌گیرد.

کارآفرینی روستایی، کشاورزی چندکارکردی و جامعه‌شناسی توسعه روستایی

وثوقی (۱۳۸۹: ۲۳-۴۵) در پژوهش خویش با هدف ترسیم سیمای آتی رویکردهای نوظهور در توسعه روستایی، توسعه روستایی را در حوزه نظری با مفاهیم و پدیدهای جدیدی همچون "پایداری"، "جهانی شدن"، "فمینیسم" و تکنولوژی اطلاعات در جهان فراصونتی مواجه دیده و ضمن بر شمردن چالش‌هایی نوین، توسعه روستایی را نیازمند تئوری‌ها و واژگان جدیدی می‌داند که ناشی از تغییرات ساختاری و کالبدی روستاهای در ارتباط با شهر

1- mutation

2- Revolutionize

3- context

۴- جماعتی که برابر نهاد societal است در مقابل با اجتماعی یا social به ابعاد کلانتر پدیده‌های جمعی اشاره دارد و نه فقط جامعه مدرن. یکی از گذارهای مفهومی آتی کارآفرینی این است که به جماعت (community) بازگشته و به جامعه شهری مدرن، محدود و محصور نگردد.

است؛ از جمله این تغییرات می‌توان به واقعیاتی همچون شهری‌شدن روستاهای^۱ و روستایی‌شدن شهرها^۲ اشاره نمود (Cloke, 2006: 18-27). کارآفرینی روستایی از آنجا که پدیده‌ای است که نه تنها در حوزه و بخش کشاورزی و عرصه روستاهای بلکه در بخش صنعت و شهرک‌های اقماری و مجاور شهرها (فضاهای میانه) نیز پی‌گیری می‌شود؛ نه تنها می‌تواند پاسخ مناسبی به دگرگونی‌های نوظهور در حیطه توسعه روستایی باشد بلکه مواردی همچون پایداری، جهانی‌شدن و رویکردهای جنسیتی را نیز در خویش ملحوظ می‌دارد. در واقع می‌توان گفت که کارآفرینی روستایی به عنوان یکی از راهبردهای توسعه روستایی، هم از ویژگی‌ها و رهایوردهای مکتب نوسازی که بر ابیاثت سرمایه، افزایش سطح زیر کشت و بهره‌وری بهمنظور افزایش تولید تأکید می‌کند نشان دارد؛ و هم از پروژه‌های تعریف شده ذیل مکتب وابستگی که بر کارگران خردپا و فقرای روستایی و نیز توانمند نمودن آنها تکیه می‌کند. کارآفرینی در روستا همچنین به کشاورزی چندکارکردی^۳ و چندپیشه‌گی^۴ در روستاهای ربط داده شده است. ویلسون (2007: 219) بیان می‌دارد که کشاورزی چندکارکردی متضمن پذیرش دو واقعیت است؛ نخست اینکه کشاورزی هنوز هم برای بشر مفید بوده و لذا نیازمند حمایت‌های سیاسی و اقتصادی است و دوم اینکه برای چندکارکردی شدن باید شاهد گذاری از کشاورزی تولیدمدار^۵ به پساتولیدمدار^۶ باشیم. همچنین کشاورزی چندکارکردی تلویحاً به این مهم اشاره دارد که کشاورزان بنا به دلایل گوناگون زین پس هم محافظیان کالاهای عمومی هستند - فی‌المثل میراث فرهنگی - و هم کنش‌گرانی در عرصه کشاورزی و تامین و مواد غذایی. در هر حال ارتباط و پیوند میان کارآفرینی روستایی و چندکارکردی در کشاورزی در زمرة حیطه‌های پژوهشی نوین در حیطه کارآفرینی است و ما نیز در تحلیل بستر اجتماعی و فرهنگی کارآفرینی روستایی به چینن پیوندی نظر داشته‌ایم.

-
- 1- Urbanization of the rural
 - 2- Ruralization of the urban
 - 3- Multifunctional agriculture
 - 4- Pluractivity
 - 5- Productivist agriculture
 - 6- Post-productivist agriculture

دو پارادایم نظری برای تحلیل کارآفرینی (روستایی)

اگرچه حجم عظیمی ادبیات پژوهشی و دانشگاهی پیرامون رهیافت‌های اقتصادی و روان‌شناختی به کارآفرینی وجود دارد؛ اما بررسی عوامل فرهنگی و اجتماعی در این خصوص مغفول مانده است.

تورنتون^۱ (Thornton, 1999; Thornton et al., 2011) به دو چشم‌انداز مهم در پرداختن به کارآفرینی و تحقیقات مرتبط با آن اشاره می‌کند: چشم‌انداز عرضه که به پرنمودن نقش‌های کارآفرینانه اشاره دارد و چشم‌انداز تقاضا که بر تعداد و کمیت نقش‌های کارآفرینانه که باید توسط افراد ایفاء یا اجرا شوند تاکید می‌کند. چهارچوب جامعی که تورنتون برای تحلیل جامعه‌شناختی کارآفرینی ارایه می‌دهد ترکیبی است از نظریه آشیانگی (Granovetter, 1985)، تئوری‌های بوم‌شناختی و نهاد، و سطوحی که او پیشنهاد می‌دهد عبارتند از سطوح فردی، سازمانی، بازار و محیط. اگر کارآفرینی فرایندی باشد که به قول آلوارز^۲ (2005) در تعامل میان یک فرد معمولی از سویی، و محیط، حاوی فرصلت‌های ذهنی از دیگرسو شکل می‌گیرد؛ پس می‌تواند به خوبی در پرتو تئوری ساختن‌گرایی اجتماعی تحلیل شود. آنچنان‌که هیبرد^۳ (2005: 2) اشاره می‌کند تئوری ساختن‌گرایی اجتماعی برای نخستین بار با کتاب ساخت اجتماعی واقعیت^۴ نوشته پیتر برگر^۵ و توماس لاکمن^۶ در سال ۱۹۶6 معرفی شد؛ نظریه‌ای که بر رد، و به چالش کشیدن فلسفه اثبات‌گرا در علم، و نیز پرسشن‌گری از تعهد و پایبندی به عیینت، واقع‌گرایی، حقیقت، بنیادهای منطقی و جبرگرایی تأکید می‌کند. آنچنان‌که گرگن^۷ (2001: 8) اشاره می‌کند؛ نقد ساختن‌گرا به ویژه برای گروههای جذاب است که صدا و عقایدشان توسط آتوريته علم و حقیقت انکار شده؛ کسانی‌که به‌دلیل برابری و عدالت بهشیوه‌ای غیرمعارف هستند. همچنین پارکر^۸ (1998: 17) بر

1- Patricia Thornton

2- Alvarez

3- Hibberd

4- The social construction of reality

5- Peter L. Berger

6- Thomas Luckmann.

7- Gergen

8- Parker

مواردی همچون کثرت و تفاوت در مکتب ساختن‌گرایی اجتماعی تأکید می‌کند مولفه‌هایی که بویژه در اجتماعات روستایی بسیار چشمگیرند. در جدول ۱ دو پارادایم عمدۀ در مطالعات کارآفرینی، نظریه‌ها و مفاهیم مربوط به هریک ارایه شده است.

جدول شماره ۱: پارادایم‌های نظری در پژوهش کارآفرینی

| پارادایم نظری اول: فرد کارآفرین | پارادایم نظری دوم: بستر کارآفرینی (جامعه‌شناسی و اقتصادی) (روان‌شناسی و اقتصاد) |
|---|--|
| نظریه‌های نظریه عرضه، نظریه اکتشاف، نظریه تقاضا، نظریه خلاق، نظریه ساختن‌گرایی اجتماعی، نظریه ساختاربندی، نظریه آشیانگی یا نهفته‌گی، پسامدرنیسم/توسعه | نظریه‌های اصلی نظریه شخصیت |
| مفاهیم کارآفرین به عنوان فردی خلاق و تعاملات اجتماعی، فاعلیت افراد، بستر، تنوع، تفاوت، فرایند، گفتمان، نهاد، اخلاق | پایه منحصر به فرد، فرصت عینی |

نظریه ساختاربندی^۱ (Giddens, 1984) نیز به لحاظ تاکید بر مفاهیمی همچون عملکردهای جاری شده در زمان و مکان^۲، فاعلیت^۳ و نیز کنشگرهای خود-ناظر^۴، که نوعی طرد سلطه‌طلبی ساختارهای کلان بیرون از فرد و نیز ذهنیت‌های درونی افراد است؛ در پارادایم نظری دوم قرار گرفته که می‌تواند به عنوان حساسیت مفهومی یا نظری در تحلیل مورد استفاده قرار گیرد. همچنین می‌توان نظریه پسا توسعه (Ziai, 2015; Escobar, 1995) را با مفاهیمی همچون محلی‌گرایی، تکثر، جنبش‌های مردم-نهاد، و چندگاهی‌شدن فرهنگی به نظریه ساختن‌گرایی اجتماعی و نیز پارادایم نظری دوم ربط داد. اتخاذ پارادایم مبتنی بر بستر یا محیط، مفهوم روزتا و روستاشینی را نیز دچار تغییر می‌کند. تحت چنین رهیافتی، مطالعه اینکه چگونه رویه، رفتار، تصمیم‌گیری و عملکرد، توسط معانی اجتماعی و فرهنگی مرتبط با مکان‌های روستایی، بسترهایافته^۵ می‌شود؛ تشویق می‌گردد. در عصر

1- The theory of structuration

2- Activities ordered across space and time

3- Agency

4- Self-monitoring

5- Contextualized

پساتوسعه، می‌توان بدين امر پرداخت که معنای آرامش روستایی^۱ چگونه برساخته شده؟ تجربه شده و مورد گفت و شنود^۲ قرار می‌گیرد. همچنین بر اجتماعات فرا-واقعی^۳ تأکید می‌شود به این معنا که مفهوم روستایی قلمروزدایی شده و قلمروهای آن از نو تعریف می‌گردد (Cloke, 2006: 18-27).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کیفی بوده که از ابزار مصاحبه عمیق با متخصصین یا مصاحبه خبره فلیک، ۱۳۹۱؛ حریری، ۱۳۸۵ جهت گردآوری داده‌ها و از تکنیک تحلیل محتوا با استفاده از نرم‌افزار ATLAS.ti جهت تحلیل آنها استفاده نموده است. اعتبارپذیری پژوهش از طریق بررسی از زوایای مختلف صورت پذیرفت بهنحوی که بررسی در زمان‌ها و مکان‌های مختلف و از طریق افراد مختلف انجام گرفت. برای تقویت تأییدپذیری پژوهش تلاش شد تا حتی‌المقدور از تبادل نظر با همتایان طی فرایند تحلیل داده‌ها استفاده شده و نیز از دخالت دادن ارزش‌های شخصی در تحلیل محتوای متون مصاحبه اجتناب شود. برگلاند^۴ (2007) در تحقیق کیفی خویش تنها بر ۱۲ کارآفرین، و کُپ^۵ (2003) در پژوهشی پدیدارشناسانه تنها بر ۶ کارآفرینی متمرکز شده‌اند. در این پژوهش سعی شده تا با انتخاب ۲۰ مصاحبه شونده، گستردگی و عمق نمونه هر دو مدنظر قرار گیرد. بدين ترتیب تعداد ۲۰ نفر از خبرگان، کارشناسان و اساتید دانشگاهی مرتبط و مطلع از کارآفرینی روستایی کارآفرینان نمونه در سطح کشور که می‌توانستند بیشترین اطلاعات را در خصوص پرسش‌های مصاحبه فراهم آورند با روش گلوله‌برفی و نیز مشورت با خبرگان انتخاب شدند. این پژوهش بخشی از یک رساله دکتری است که به روش تحقیق آمیخته و در سه استان همدان، لرستان، و کرمانشاه انجام شده و در این مقاله تنها داده‌های بخش کمی پژوهش اصلی مورد تحلیل قرار گرفته است. در جدول ۲ تعداد مصاحبه‌شونده‌ها، نوع مصاحبه و پرسش‌ها نشان داده شده است.

1- Rural idyll

2- Constructed

3- Negotiation

4- Hyper-real

5- Henrik Berglund

6- Jason Cope

جدول شماره ۲: تعداد مصاحبه‌شونده‌ها، نوع مصاحبه و پرسش‌ها

| نمونه‌گیری | نام طبقات | تعداد مصاحبه شونده (نفر) | پرسش‌ها |
|----------------------------------|--|--------------------------|--|
| نمونه‌گیری نظری یا طبقه‌ای | کارشناسان و نخبگان (انسانشناسان) اقتصادی، جامعه‌شناسان توسعه) | ۱۰ | تعریف و مفهوم کارآفرینی چیست؟ اهمیت عوامل اجتماعی و فرهنگی در کارآفرینی به چه میزان است؟ مولفه‌ها و عوامل اثرگذار بر گفتمان کارآفرینی چیست؟ عاملیت افراد تا چه حد بر آغاز و پیشبرد کارآفرینی تأثیر می‌گذارد؟ آیا کارآفرینی اخلاقیات وابسته به خویش را دارد؟ تاثیر مدرنیسم و جهانی شدن بر کارآفرینی در روستاهای چیست؟ |
| هدفمند | کارآفرینان (کارآفرینان نمونه) | ۱۰ | کارآفرینی چیست؟ کارآفرینی در روستا چه مقدمات و ویژگی‌هایی دارد؟ تجربه زیسته شما درخصوص نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی در کارآفرینی به شما چه می‌گوید؟ |

مشخصات مصاحبه شوندگان در جدول (۳) ارایه شده است.

جدول شماره ۳: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

| طبقه اول | مشخصات | شخص | مختصات | فرایند اصحابه | مدت زمان | فرایند اصحابه | حرفه | مدت زمان | مشخصات |
|----------|-----------------|-----------|---------------------|------------------|---------------|------------------|----------------|----------|--------------|
| ۱ | ترویج و آموزش | ارسال | مدت زمان | ۱ | با غدار | تعیین موضوع، | مدت زمان | ۱ | کشاورزی |
| ۲ | ترویج و آموزش | راهنمایی | تقریبی | ۲ | مرغدار | اصحابه از | تمامی | ۲ | اقتصاد سیاسی |
| ۳ | ترویج و آموزش | اصحابه‌ها | سپس تعیین مصاحبه‌ها | ۳ | مدیر شرکت | طريق | اصحابه‌ها | ۳ | کشاورزی |
| ۴ | ترویج و آموزش | زمان و | بین یک | ۴ | تعاونی | هماهنگی و | یک ساعت و | ۴ | انسان‌شناسی |
| ۵ | ترویج و آموزش | مکان | ساعت و | ۵ | صنایع تبدیلی | تماس تلفنی | نیم تا دو ساعت | ۵ | کشاورزی |
| ۶ | ترویج و آموزش | اصلاح بذر | نیم تا دو | ۶ | تولید سیزیجات | است. | ساعت بوده | ۶ | کشاورزی |
| ۷ | اقتصاد | | | ۷ | مرغدار | | | ۷ | |
| ۸ | جامعه‌شناسی | | | ۸ | تولید کود | | | ۸ | |
| ۹ | اقتصاد | | | ۹ | گیاهان دارویی | | | ۹ | |
| ۱۰ | توسعه کارآفرینی | | | ۱۰ | صنایع تبدیلی | | | ۱۰ | |

جهت انجام تحلیل در ATLAS.ti متنون مصاحبه در قالب یک فایل rtf وارد نرمافزار شد و مراحل بعدی به ترتیب ذیل انجام گردید:

کدگذاری آزاد متن مصاحبه‌ها

گزارش یا شمارش کدها و استنادها

ایجاد یک پرسمان همپدیداری^۱

تحلیل ماتریس یا جدول همپدیداری

انتخاب کدهایی با زمینه‌وندی^۲ بالا به عنوان نماینده یک شجره^۳

ایجاد پرسمانی با عملگر AND و توصیف‌گرهایی مشتمل بر نماینده شجره و عضوی از آن شجره که بیشترین هم پدیداری را با نماینده شجره دارد.

استفاده از استناد بازیابی شده در مرحله قبل به عنوان راهنمای نظری و تفسیری شجره

تفسیر نظری هر شجره

برساخت یک مدل نظری برای پژوهش‌های آتی از طریق ترکیب شجره‌ها

تجزیه و تحلیل و یافته‌ها

نتایج حاصل از کدگذاری و ماتریس همپدیداری

ترتیب مراحل انجام شده در این بخش از پژوهش در قسمت قبلی بیان شد که در اینجا به توضیح آنها می‌پردازیم. در اولین مرحله به کدگذاری آزاد متن rtf وارد شده به نرمافزار پرداختیم که نتایج آن در جدول (۴) ارایه شده است.

1- Co-occurrence query

2- Groundedness

3- Family

جدول شماره ۴: کدها، تعداد استنادها و واژگان هر کد

| ردیف | کدها | تعداد استنادها | تعداد واژگان |
|-------|------------------------|----------------|--------------|
| ۱ | گفتمان | ۳۳ | ۲۴۸ |
| ۲ | دولت | ۲۵ | ۲۷۷ |
| ۳ | اقتصاد | ۱۷ | ۱۸۰ |
| ۴ | معنا و هویت | ۱۵ | ۱۱۵ |
| ۵ | عاملیت | ۱۰ | ۸۰ |
| ۶ | اخلاق | ۱۰ | ۹۸ |
| ۷ | روابط بازار و غیربازار | ۸ | ۱۴۱ |
| ۸ | چندکارکردی | ۸ | ۸۸ |
| ۹ | بازار | ۷ | ۷۴ |
| ۱۰ | دانش و اطلاعات | ۵ | ۴۰ |
| ۱۱ | سرمایه اجتماعی | ۵ | ۳۳ |
| ۱۲ | طبیعت و پایداری | ۴ | ۳۳ |
| ۱۳ | صنعتی شدن کشاورزی | ۳ | ۳۳ |
| ۱۴ | زیرساختها و اقتصاد | ۱ | ۷ |
| مجموع | | | ۱۵۱ |

تعداد کل استنادهای تحلیل شده در این قسمت ۱۱۹ استناد بود.^۱ بیشترین تعداد استناد مربوط به رمز یا کد گفتمان با ۳۳ استناد و کمترین آن مربوط به زیرساخت‌های اقتصادی است. آن‌چنان‌که از ارقام جدول ۴ مشخص است بیشترین تعداد واژه‌ها مربوط به کد دولت با ۲۷۷ واژه و کمترین آن مربوط به کد یا رمز زیرساخت‌ها و اقتصاد است. نتایج ایجاد کاوشگر همپدیداری^۲ که در واقع همان جدول یا ماتریس همپدیداری است در شکل ۱ ارایه شده است. در این شکل، محور افقی جدول بر اساس میزان گروندنس یا زمینه‌مندی بالا تنظیم شده بهنحوی که کدهایی با تراکم زمینه‌ای و نظری بالا در گوشه بالا سمت چپ جدول تجمع نموده‌اند. در نرم‌افزار ATLAS.ti مشابه کدها که مجموعه‌ای از استنادها را

۱- به علت استنادهای مشترک میان کدها تعداد استنادهای توزیع شده میان کدها (۱۵۱ استناد) بیشتر از تعداد استنادهای تحلیل شده (۱۱۹ استناد) می‌باشد.

2- Co-occurrence explorer

دسته‌بندی می‌کنند؛ شجره‌ها^۱ نیز کدها را در قالب یک مفهوم می‌گنجانند. هدف از تدوین هر شجره این است که تعدادی از کدها که متعلق به یک خانواده هستند در قالب یک مفهوم یا محور جمع شود و اقدامی مناسب برای آن انتخاب شود. نمودارها و اعضای هر شجره که همان خروجی‌های نرم افزار در این قسمت هستند در اشکال (۲) تا (۴) ارایه شده است. بر اساس نتایج کمی نرم افزار یا همان شمارش کدها، استنادها و واژه‌ها، از میان ۱۴ کد، ۶ کدی که دارای بیشترین تعداد استنادها و واژه‌ها در جدول ۴ بودند تحت همان نام به عنوان محور یا شجره انتخاب شدند. سپس برای هر شجره، ابزار پرسمانی متشکل از عملگر AND و توصیفگرهای نماینده شجره و عضوی از شجره که بیشترین هم‌پدیداری را با نماینده شجره داشتند تشکیل داده و استناد یا استنادهای تولید شده توسط پرسمان را جهت تفسیر هر شجره بکار بردیم.

| | گفتمان | دولت | اقتصاد | حقوق و هویت | اخلاق | عادت | بازار | منکارکردی | غروه‌الاطلاعات | ایله اجتماعی | نهاد و اقتصاد ن-کشاورزی | ت-بايداری | غروه‌الاطلاعات | ایله اجتماعی |
|-------------------------|----------|----------|----------|-------------|----------|----------|----------|-----------|----------------|--------------|-------------------------|-----------|----------------|--------------|
| گفتمان | 4 - 0.07 | 3 - 0.06 | 8 - 0.20 | n/a | 1 - 0.02 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| دولت | 4 - 0.07 | 2 - 0.05 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 1 - 0.03 | n/a | n/a | n/a | n/a |
| اقتصاد | 3 - 0.06 | 2 - 0.05 | n/a | 1 - 0.04 | 2 - 0.08 | 1 - 0.04 | n/a | 1 - 0.04 | n/a | 1 - 0.05 | n/a | n/a | n/a | n/a |
| حقوق و هویت | 8 - 0.20 | n/a | n/a | 2 - 0.09 | n/a | 1 - 0.05 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| اخلاق | n/a | n/a | 1 - 0.04 | 2 - 0.09 | n/a | 3 - 0.20 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| عادت | 1 - 0.02 | n/a | 2 - 0.08 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 1 - 0.36 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| بازار | n/a | n/a | 1 - 0.04 | 1 - 0.05 | 3 - 0.20 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| منکارکردی | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 2 - 0.15 | n/a | n/a | 1 - 0.09 | 1 - 0.10 | n/a | n/a | n/a |
| بازار | n/a | n/a | 1 - 0.04 | n/a | n/a | n/a | 2 - 0.15 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| دانش و اطلاعات | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| سرهایه اجتماعی | n/a | n/a | n/a | n/a | 4 - 0.36 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| طبیعت و بايداری | n/a | n/a | 1 - 0.05 | n/a | n/a | n/a | 1 - 0.09 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |
| نهاد و اقتصاد ن-کشاورزی | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | 1 - 0.10 | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a | n/a |

شکل شماره ۱: ماتریس هم‌پدیداری

تجزیه و تحلیل شجره‌ها

در جدول ۵ استنادهای بازیابی شده برای شجره‌های گفتمان، دولت، اقتصاد، و عاملیت به‌همراه تعداد استنادها ارایه شده است.

جدول شماره ۵: شجره‌ها و استنادهای بازیابی شده آنها

| نام شجره | تعداد استناد بازیابی شده |
|--|--------------------------|
| گفتمان (گفتمان & معنا و هویت) | ۸ |
| استنادهای کارآفرینی برای من یعنی شکار لحظه‌ها و فرسته‌ها / اهمیت و معنای پول بسیار مهم است / رابطه باخ و کشاورز مانند رابطه پدر و فرزند است / برخی‌ها چه در روستا و چه در شهر کشاورز و کشاورزی را تحقیر می‌کنند / تغییر الگوی کشت نیازمند تغییر ذهنیت‌ها و نگرش‌های است / آیا کارآفرینی یعنی پول در آوردن به هر قیمتی؟ / معادل یابی کارآفرینی برای entrepreneurship بسیار مسأله‌دار است / ترجمه کارآفرینی به شغل آفرینی بسیار اشتباه است / | |
| دولت | ۵ |
| استنادهای تمامی بحث پولانی برجسته نمودن فاعلیت انسان در اقتصاد است / مگزیماپر بودن و رشنال بودن مختص اقتصاد بازار است؛ در اقتصاد غیر بازاری یا پیش از بازار انسان‌ها بیشتر تابع قیود اجتماعی بودند / اقتصاد بازار، بازاری شدن و کالایی شدن سه چیز است: کار، زمین و سرمایه / راه حل سرمایه‌داری مالی متاخر از جنس شورش یا انقلاب یا جنگ خواهد بود / اقتصاد اکولوژیک | |
| اقتصاد | ۴ |
| استنادهای پایداری یعنی توجه به انسان و حتی حیوانات یا اشیاء / مشکل پایداری در بخش توسعه روستایی توسط چند کارکردی محدود می‌شود / آسیب‌های زیست محیطی در مقابل با کارآفرینی قرار می‌گیرد / اقتصاد اکولوژیک. | |
| عاملیت (اقتصاد & عاملیت) | ۵ |
| استنادهای عاملیت به تشکل نیاز دارد / نهادسازی و شبکه‌سازی / کارآفرینی جمعی / نبود تشکلهای روستایی / اینترنت میتواند باعث حذف دلالی و واسطه گری شود / | |

همچنین بروندادهای تصویری نرمافزار برای شجره‌های گفتمان، دولت، اقتصاد، و عاملیت در شکل ۲ نشان داده شده است. گفتمان، مهم‌ترین و مترافق‌ترین کد پژوهش و لذا شجره گفتمان نیز مهم‌ترین شجره پژوهش است که تحلیلی عمیق را می‌طلبد. بسیاری از آثاری که مفهوم گفتمان را مورد مذاقه قرار داده‌اند به کتاب تبارشناسی دانش^۱ از فیلسوف فرانسوی میشل فوکو^۲ (۱۹۷۲) اشاره داشته‌اند. برای این متفکر، اظهارات^۳ واحد بنیادین

1- Archaeology of knowledge

2- Michael Foucault

3- Statements

گفتمان هستند و لذا گفتمان عبارت است از مجموعه‌ای از قواعد و گروهی از روابط که تعیین می‌کنند چه اظهاراتی در رابطه با یک موضوع باید برساخته شود. از نظر فوکو گفتمان، تنها نوشته‌ها، کتاب‌ها، متن‌ها و سخنرانی‌ها نیست؛ بلکه الگوی‌های عمل و کاربندی آنها نیز هست. اسکوبار (1997: 497-519) معتقد است که از خلال زبان و گفتمان، واقعیت اجتماعی ساخته می‌شود. بار^۱ (1995: 32)، تعریفی عملیاتی از گفتمان ارایه داده به معنای مجموعه‌ای از معانی، کنایه‌ها، بازنمودها، تصاویر و داستان‌ها که دیدی خاص از یک رویداد را ایجاد می‌نمایند. نگاه به کارآفرینی همچون یک گفتمان و درواقع تحلیل گفتمان کارآفرینی، در پژوهش‌های متعددی به انجام رسیده است. اگبر^۲ (2000) با استفاده و الهام از ایزارهای مفهومی پسامدرنیستی همچون همبسته قدرت/دانش/گفتمان در آثار میشل فوکو، شالوده‌شکنی و ناسازهای دوتایی^۳ دریدا^۴، و اندیشه انتقادی هابرماس^۵، به ساختارزدایی از گفتمان هژمونیک کارآفرینی دست زده است. بیل^۶ و همکارانش (-1: 2010: 11)، ضمن اتخاذ دیدگاهی کاملاً تفسیری، و اشاره به شالوده‌شکنی دریدا و معنای معنا از دیدگاه لوی اشتراوس، تاکید می‌کنند که فی‌المثل، اصطلاح «تخرب خلاق» شومپیتر در حقیقت به این معناست که کارآفرینی لزوماً پدیده ای مثبت نیست و باید مورد پرسش‌گری قرار بگیرد. کارآفرینی از بسیاری جهات تنها جهان را تغییر می‌دهد و نه بهبود. نیکولسون^۷ و آندرسون^۸ (2005)، با استفاده از چهارچوب فراتحلیلی گیدنز در نظریه ساختاریابی^۹، با نگاهی پست‌مدرن به فرهنگ، از خصلت هژمونیک آن در متون کارآفرینی سخن گفته و معتقدند که معانی کاملاً سیال و شناور نبوده بلکه در ارتباط با کارآفرینی به فرهنگی دامن می‌زنند

1- Vivian Burr

2- John O. Ogbor

3- Binary opposites

4- Derrida's deconstructionism

5- Habermas's critical theory

6- Frederic Bill

7- Louise Nicolson

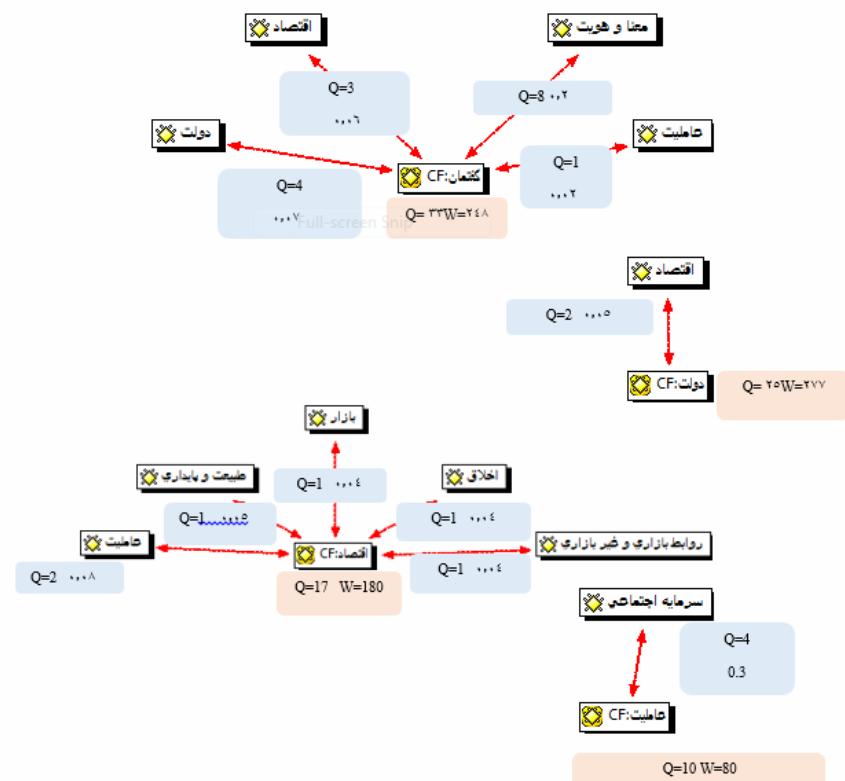
8- Alistaire R. Anderson

9- Structuration

که مروج فردگرایی است و لذا ساختارهای سرمایه‌داری را مستحکم می‌سازد. برگلاند^۱ (2007)، با اتخاذ دیدگاه پدیدارشناختی هوسرل و مارتین هایدگر، به تحلیل کارآفرینی می‌پردازد. در تحقیقات پیش‌گفته، نوعی نوسان میان هژمونیک بودن گفتمان کارآفرینی و آزادی بخش بودن آن را شاهدیم. لیکن در پژوهش ما، گفتمان در معنایی پسا-فوکویی فهمیده می‌شود؛ آنچنان‌که إلدروواس^۲ چنین برداشتی را "راهی برای نظریه‌پردازی پیرامون تاثیر گفتمان بر جهان اجتماعی می‌داند بی‌آنکه اهمیت واقعیت مادی، افراد انسانی یا ساختارهای اجتماعی انکار شود" (2012: 157). شهرکی و موحدی (2017) با استفاده از معنای گفتمان در دیدگاهی پسا-فوکویی به بازندهشی گفتمان کارآفرینی روستایی پرداخته‌اند. وجوده اصلی و تحلیلی نظریه پسا-فوکویی گفتمان را میتوان چنین برشمرد: (الف) قیاس میان واقع‌گرایی و ساختن‌گرایی اجتماعی، بدین معنا که برخی از ویژگی‌های جهان خواه مادی یا اجتماعی (به‌ویژه در فضای روستایی) مستقل از شیوه تفکر ما پیرامون آنها هستند؛ (ب) مسأله علیت، بدین معنا که پاره‌ای روابط میان رویه‌های استدلالی و غیراستدلالی وجود داشته و لذا نیرومندی گفتمان تنها منحصر به نفس گفتمان نیست بلکه تا حدودی از بستر و موقعیت موضوع‌اش نیز منتج می‌شود؛ و (ج) مسأله متعارف جدال میان ساختار و عاملیت در جامعه‌شناسی اقتصاد که هم قابل به وجود کنش‌ها و اندیشه‌های افراد است و هم ساختارهای هستی‌های اجتماعی که از خلال آنها گفتمان کارکرد دارد.

1- Henrick Berglund

2- Elder-Vass



شکل شماره ۲: تصاویر شجره‌های گفتمان، دولت، اقتصاد، و عاملیت (Q تعداد استناد، W تعداد واژه، و عدد اعشاری ضریب همپدیداری است)

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همانطور که از استنادهای شجره گفتمان آشکار است؛ تعریف یا به عبارتی معنا و مفهوم کارآفرینی بحث مهمی است که بسیاری از مصاحبه‌شوندگان بدان پرداخته‌اند. همچنین برخی از آنها به تحقیر روستاییان اشاره نموده‌اند که حاکی از تأثیر گفتمان محاوره‌ای در روستا بر عملکرد کارآفرینی و نیز تجربه زیسته روستا است. بستگی بالای گفتمان با کد معنا و هویت حاکی از تأثیر فضای استدلالی گفتمانی بر ذهنیت کارآفرینان و نخبگان این حیطه است. از سویی عنصر معنا در پدیده کارآفرینی برجسته شده که اشاره دارد به نوعی اغتشاش

در فرماسیون استدلالی کارآفرینی که از درون آن تنها یک‌گونه توسعه‌ای و از مجرای دولت بر فضاهای روستایی تحمیل شده؛ بهنحویکه بسیاری از کارآفرینان خواهان گسست از آن با تأکید بر برجسته شدن عاملیتشان هستند. شجره گفتمان به ما می‌گوید که گفتمان کارآفرینی هم دولتی و هم بهشت اقتصادی بوده و بر گرایشات بازار آزاد و خردبوروژوایی در روستاها تأکید می‌کند. بنابر روابط ایجاد شده در شجره گفتمان و در راستای تحلیلی که اگر انعام داده می‌توان گفت که گفتمان کارآفرینی روستایی در ایران، دولت-محور، اشتغال-محور و بهشت با فضای اقتصاد درهم تنیده است و لذا بسیاری از کارآفرینان هویت خود را در کسب سود و منفعت در این فرایند جستجو می‌کنند. ترجمه واژه entrepreneurship در ایران به کارآفرینی در یک دهه اخیر سبب شده تا کارآفرینی برچسبی باشد برای کارآفرینی و به قول یکی از مصاحبه‌شوندگان راه را برای تسلط سرمایه بر کار هموار نموده و بدین ترتیب ارتباط ارگانیک میان فعالیت کارآفرینی و جامعه روستایی را مخدوش سازد. اقتصادی دیدن گفتمان و فعالیت کارآفرینانه در ایران ایجاد می‌کند تا به نقش و کنش‌گری پدیده اجتماعی اقتصادی پول بهخصوص در فضاهای روستایی ایران دقت بیشتری کرد. زلیزر^۱ (1989)، پول را همچون یک عینیت‌بخش^۲ تقلیل‌گرا ارزیابی می‌کند که اقلام^۳، و ارزش‌ها و احساسات^۴ را به معادلهای^۵ نقدی عددی تغییر شکل می‌دهد. آنچه زلیزر از آن تحت عنوان پول‌های ویژه^۶ نام می‌برد؛ می‌تواند از مطلق‌سازی بازار و درنتیجه هژمونی گفتمان اقتصاد بر گفتمان کارآفرینی جلوگیری کرده یا حداقل آسیب‌های آن را کاهش دهد. پول ویژه بازتاب‌دهنده اهمیت نمادین و اجتماعی پول است که در شجره گفتمان خود را در شکل ارتباط میان کد گفتمان و معنا نشان داده است. رهیافت منفعت‌طلبانه صرف به پول در گفتمان دولتی و اقتصادی کارآفرینی در خصیت با رهیافت‌های پایدار به توسعه روستایی همچون کشاورزی ارگانیک، فمینیسم و نیز توسعه

1- Viviana Zelizer

2- Objectifier

3- Items

4- Sentiments

5- Equivalents

6- Special monies

پایدار روستایی است. از دید متفکرانی همچون زلیزر و اقتصاددان اتریشی کارل پولانی^۱، پول و مبادرات ناش از آن نمی‌توانند به تهابی عاملی برای یگانگی و انسجام جامعه باشند؛ مفاهیمی دیگر همچون معاوضه به مثل^۲، و بازتوزیع^۳ در اقتصاد معیشتی روستا بهجاتر و مناسب‌ترند (Polanyi, 1977).

استنادهای مربوط به شجره دولت حاکی از آن است که دولت در ایران بر اساس نوعی اقتصاد مبتنی بر بازار آزاد، تجاری نمودن کشاورزی، و ایجاد قشری از سرمایه‌داران روستایی، توسعه روستایی را به پیش برد. به عبارت دیگر، کارآفرینی روستایی "پروژه‌ای دولتی" است اما دولت خود بزرگترین کارفرماس است که عاملیت افراد را به حاشیه رانده و به کالایی نمودن کار، زمین و سرمایه مبادرت کرده است. فرایند کالایی شدن^۴ در تحالف و تضاد با فرایند بوم‌شناختی شدن^۵ پیش رفته و از عوامل مهم ایجاد ناپایداری در بخش کشاورزی و توسعه روستایی است. بر اساس همبسته دولت و اقتصاد در شجره دولت، می‌توان گفت که گفتمان دولتی کارآفرینی متعارف در ایران باید به‌سمت آن نوعی از کارآفرینی برود که خصلتی پولانیک‌وار داشته و بر نیازها تاکید می‌کند نه کالای قابل عرضه و فروش در بازار. نیازی که هرچه بیشتر خود را در کشف فرصت‌ها بازتاب می‌دهد و نه جمع‌آوری پول و اباشت سرمایه.

در تفسیر دو شجره اقتصاد و عاملیت می‌توان گفت که گفتمان اقتصادی حاکم بر فضای کارآفرینی در ایران بهشدت هژمونیک بوده به‌نحویکه بسیاری از افراد در تلاش برای حفظ و ارتقاء عاملیت خویش از طریق دخالت عناصر اخلاقی، غیربازاری و بوم‌شناختی در آن هستند. مفهوم عاملیت از مفاهیم اصلی نظریه ساخت‌یابی^۶ گیدز است. جان کلام این نظریه، روش کردن رابطه دیالکتیکی عاملیت و ساختار است (Ritzer, ۱۳۸۴: ۷۶۰-۶۹۷). قلمرو اساسی علوم اجتماعی، بر طبق نظریه ساخت‌یابی، نه تجربه کنشگر فردی، و نه هیچ

1- Karl Polanyi

2- Reciprocity

3- Redistribution

4- Commodification

5- Ecologizing

6- Structuration theory

شكلی از کلیت اجتماعی که تنها عملکردهای نظم یافته‌ای در خلال زمان و مکان است (Giddens, 1984). گیدنز معتقد است که عملکردها و فعالیتها خصلت اندیشه‌ورزانه^۱ داشته و آن هنگام که افراد خودشان را به عنوان کنشگران انسانی بیان می‌کنند؛ هم ساختارها را ایجاد می‌کنند هم آگاهی و هم عملکرد را. شجره اقتصاد گویای نیاز به بوم‌شنختی‌شدن و اخلاقی‌شدن کارآفرینی روستایی و شجره عاملیت دال بر تقویت عاملیت مورد نیاز برای چنین گذاری از طریق تقویت سرمایه اجتماعی در روستاهاست. در فضای کارآفرینی روستایی، کشاورزی چندکارکردی^۲ با درنظرداشت میزانی بالا از سرمایه اجتماعی می‌تواند گفتمان کارآفرینی روستایی را اخلاقی و عاملیت افراد را تقویت کند. کشاورزی چندکارکردی به نوبه خود مستلزم اتخاذ پارادایم پسا-تولیدگرا است که به عنوان واکنشی بر شکست تولیدگرایی ارزیابی می‌شود. در این پارادایم، توسعه روستایی به صورتی کل گرا^۳ دیده شده و بر محیط‌های روستایی چونان سایتها مصرف تمرکز شده و خدمات کالایی و غیرکالایی گوناگونی به این محیط‌ها عرضه می‌گردد. چندکارکردی دیگری برای کشاورزان سوای تولید کشاورزی به ارمنان می‌آورد؛ اهدافی از قبیل حفظ سنت‌های محلی، ارزش‌افزایی به زندگی روستایی، کاهش مهاجرت روستایی، حفظ محیط، و کاهش آلودگی. شهرکی و دیگران (2016) با استفاده از نظریه ساختن‌گرایی اجتماعی آتنونی گیدنز و نظریه تثبیت توسعه آرتورو اسکوبیار به تحلیل ربط میان گفتمان کارآفرینی روستایی و کشاورزی چندکارکردی پرداخته و توضیح داده‌اند که چگونه با گذار پارادایمی و گفتمانی از کارآفرینی روستایی به کشاورزی چندکارکردی می‌توان پژوهه‌های توسعه‌ای را پایدار و انسانی نمود. هم اکنون بسیاری از کشاورزان اروپایی به چندکارکردی پرداخته‌اند. مطابق با آمار یوروستات^۴ (۲۰۱۳) در سال ۲۰۰۷، ۱۰ درصد کشاورزان اتحادیه اروپا در یک یا تعداد بیشتری فعالیت‌های درآمدزای مربوط غیرزراعی درگیر بوده‌اند. این میزان از چندکارکردی در حدود ۴۱۱ میلیون یورو گرددش مالی ایجاد کرده است. چندکارکردی به دلایل دیگری نیز ارزشمند است از جمله اینکه باعث ماندگاری کشاورزی مدرن می‌شود؛ رضایت شغلی را

1- Reflexive

2- Multifunctional agriculture

3- holistic

4- EUROSTAT

افزایش می‌دهد؛ و باعث کسب جایگاهی برابر برای زنان در زراعت خانوادگی می‌گردد. بستر یا زمینه موجود کارآفرینی روستایی در ایران نیازمند تحلیل و بررسی رفت از وضعیتی است که بهشت اقتصادی و دولتی است. در راستای انجام چنین مهمی اقدامات ذیل ضروری به‌نظر می‌رسد:

(الف) نگاه گفتمانی به کارآفرینی روستایی همچون یک الگوی نوظهور در توسعه روستایی؛ کارآفرینی یک پروژه دولتی نیست بلکه باید بدان چونان یک گفتمان توسعه‌ای نگریست. شاید مهمترین خدمت انسان‌شناسی به توسعه، گفتمانی دیدن آن و یا تحلیل گفتمانی آن است. در گفتمان توسعه‌ای که مد نظر انسان‌شناسی است؛ فرهنگ‌ها بسته و منزوی^۱، مقید^۲ و محلی نیستند؛ بلکه انواع چندرگه‌ای شدن‌های فرهنگی، مرزگذری‌ها، تغییرات و انتقال فرهنگی و مهاجرت‌ها، جوامع را بدل به ذات‌هایی سیال نموده است و نه کلیت‌های ارگانیکی که دارای ساختارها و نهادهای مختص به خود باشند (Gardner and Lewis, 1996). از این رو توسعه یک گفتمان مسلط و یک شبکه‌ی تاویلی^۳ است که مشاهدات هر روزه را برای انسان قابل فهم و با معنی می‌سازد (Escobar, 1997; 2005; Friedman, 2006; Escobar, 2006). همچنین هم‌اکنون می‌توان از آغاز دوران پسا-توسعه^۴ (2005) یاد نمود؛ دورانی که در آن با «گفتمان‌های» توسعه بجای گفتمان توسعه و نیز جایگزین‌هایی برای توسعه^۵ بجای توسعه بدیل^۶ روبروییم؛ جهانی که در آن دیگر گفتمان توسعه، یکپارچه^۷ و تک معنایی^۸ و هژمونیک نبوده بلکه قابل مذاکره، در اختیار^۹ و قابل استفاده^{۱۰} بوده و توسعه از میان‌کنشی^{۱۱} میان سوژه‌های پویا حاصل می‌شود. و درست

1- Discrete

2- bounded

3- Discursive network

4- Post-development

5- Alternatives for development

6- Alternative development

7- monolithic

8- univocal

9- Co-opted

10- exploited

11- interplay

همین‌جاست که از نگاه متفکرانی همچون آرام خیابی (2015) دال^۱ توخالی^۲ توسعه را می‌توان از طریق تلفیق جهان توسعه و پساتوسعه و دخالت مفهوم عاملیت معنادار ساخت. اهمیت عناصر معنا و عاملیت در شجره گفتمان کاملاً مشهود است. در این معنا، ما با فربیدمن (2006) و انتقاد او از نقد پساختارگرای توسعه موافق بوده و بر فاعلیت کنشگران طی فرایند یا تجربه زیسته کارآفرینی تاکید می‌کنیم.

(ب) تحلیل کلی کارآفرینی روستایی همچون پدیده‌ای زمینه‌مند و در قالب پارادایم‌هایی همچون ساختن‌گرایی اجتماعی و نظریه‌های اخلاقی همچون اقتصاد معيشیتی کارل پولانی (دخالت اخلاق در اقتصاد): پارادایم‌هایی همچون ساختن‌گرایی اجتماعی با وجودی همچون ذهنیت‌گرایی، پسامدرنیسم، و رد تعهدات دیرپایی به حقیقت، عینیت، و بنیادهای عقلایی می‌تواند به خوبی از وضعیت موجود انتقاد نموده و صدای افرادی باشد که تحت گفتمانهای هژمونیک جریان اصلی مطرود می‌شوند (Gergen, 2001; Parker, 1998; Hacking, 2012). این پارادایم بعدها توسط متفکرینی دیگر (Elder-Vass, 2012) تحت عنوان پارادایم ساختن‌گرایی اجتماعی واقع‌گرایانه^۳ تبدیل شده و به نظریه ساختاریندی گیدنر نزدیک شده است؛ نظریه‌ای که در بسیاری از مطالعات جامعه‌شناسخانی، انسان‌شناسخانی و پدیدارشناسخانی کارآفرینی مورد استفاده قرار گرفته است. یکی از جنبه‌ای مهم واقع‌گرایانه گفتمان کارآفرینی روستایی مولفه یا واقعیت زمین و عناصر مادی آن است. معنا و اهمیت زمین و نیز نقش عناصر مادی آن باید هرچه بیشتر در پژوهش‌های جامعه‌شناسی روستایی وارد شود. نگاه انسان‌شناسخانی امثال پولانی به اقتصاد واحد و بیزگی‌هایی اخلاقی است. اخلاق، کدی که در شجره اقتصاد خود را نشان داده است؛ می‌تواند مجرایی برای دخالت عناصر پایداری به گفتمان تکسویه کارآفرینی روستایی در شکل کنونی اش باشد. فلسفه دخالت اخلاق در اقتصاد و یا به تعبیری هدف از آن تاکید بر ارجحیت خیر اجتماعی، اصول نانوشته اخلاقی، و اخلاق پذیرفته شده اجتماعی بر افراد ذره‌ای و خودمختار اقتصادی است (Browne, 2009: 5-39). اقتصاد اخلاقی بر خواسته‌ها، امیال، انتخاب‌ها و هویت افراد به

1- Empty signifier

2- Realist social constructionism

عنوان منع معنا در اقتصاد بازاری و نه فقط منفعت شخصی^۱ اشاره می‌کند. مساله اخلاق و اقتصاد در برگیرنده چندین محور کلیدی همچون نقش افکار یا حس عمومی در مبادلات اقتصادی، اهمیت اقلیم یا اتمسفر اخلاقی، اهمیت حفظ محیط زیست، تغییر الگوی مصرف، تجارت منصفانه، و در نهایت پخش اخلاقیات در بافتار نظام اقتصادی به جای تمرکز آن در دولت است (پیشین).

ج) تأکید بر کشاورزی چندکارکردی به عنوان یک گفتمان تکمیلی و بعضًا جایگزین: کشاورزی چندکارکردی می‌تواند راهبردی جدید در فضای روستایی ایران و یک الگوی بدیل توسعه روستایی باشد. این راهبرد جدید، عاملیت کنش‌گران را از طریق تقویت سرمایه اجتماعی برجسته ساخته و به طور کل نگاهی پایدار، اخلاقی و محلی به توسعه دارد. چندکارکردی با تأکید بر تغییر پارادایم‌های تولیدگرای حاکم بر کشاورزی، مستلزم تغییر نگرش‌ها و کنش‌ورزی روستاییان در خارج از محیط روستا، جنبش‌های مردم‌نهاد و تغییرات عمومی در فضاهای روستایی است (Wilson, 2007) و لذا راه را برای سازماندهی و تشکل‌یابی آنها که مala به افزایش عاملیت منجر می‌شود هموار می‌سازد. عنصر طبیعت و پایداری از وجوده مسلم در گفتمان کشاورزی چندکارکردی است که در گفتمان ناب اقتصادی و دولتی کارآفرینی روستایی در شکل حاضر مفقود است. کairo (7: 2015) نیز آن‌هنگام که ریشه‌های اقتصاد محیطی^۲ و کارآفرینی را در قرن هیجدهم فرانسه و آغاز دوران روش‌نگری باز می‌یابد؛ بر مفهومی طبیعت انگشت گذاشته است. او یک خط سیر تکاملی سه مرحله‌ای در پارادایم کارآفرینی می‌بیند: در مرحله نخست، کارآفرینی با سطح کلان و طبیعت قطع ارتباط کرده و در سطح خُرد شرکت منحصر می‌گردد؛ در مرحله دوم، به کارآفرینی درون‌سازمانی محدود شده؛ و در مرحله سوم که در آینده رخ خواهد داد دوباره به سطح کلان و در نهایت به کارآفرینی بوم‌شناختی بازمی‌گردد. استنادهای بازیابی شده شجروه دولت، دال بر دعده‌هایی است که در رابطه با منفک شدن اقتصاد از طبیعت و نیز عاملیت انسان، در گفتمان کارآفرینی روستایی در ایران وجود دارد. گفتمان کارآفرینی روستایی در ایران

1- Self-interest

2- Environmental economy

بهشت بومزدایی^۱ شده؛ و بهمین علت است که از مولفه‌های طبیعت و پایداری غفلت نموده و جای آنها را با منافع شخصی برخاسته از پول جایگزین کرده است. بر اساس تحلیل تاریخی کایرو و آنچه که اسکوبار (2005)، انسان‌شناس و جامعه‌شناس کلمبیایی از عصر پساتوسعه مراد می‌کند؛ نقش و اهمیت عوامل کلانی همچون بازار، دولت و طبیعت هم به لحاظ عینی و هم ذهنی، التقط فرهنگی میان شهر و روستا جهت رجعت کارآفرینی به خاستگاه روستایی و کشاورزی خویش و کاهش نمرکز بر کارآفرینی شهری، و در نهایت توجه به منابع تولید متنوع، هم زمین و هم پول و تجارت، از ویژگی‌های کارآفرینی در عصرپسامدرن کنونی است. گفتمان مدرن، اقتصادی، و دولتی کارآفرینی روستایی در ایران باید به گفتمانی پسامدرن، اجتماعی، چندصدا، منعطف و عاملیتساز تبدیل شود؛ گفتمانی همچون کشاورزی چندکارکردی.

1- De-ecologized

منابع

- آرون، ریمون (۱۳۸۴) مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی (متن کامل)، ترجمه باقر پرهام، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- فلیک، اووه. (۱۳۹۱) درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، نشر نی: تهران.
- ربترر، جورج (۱۳۸۴) نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر علمی.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵) اصول و روش‌های پژوهش کیفی، دانشگاه آزاد اسلامی- واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- میرزامحمدی، علی (۱۳۹۱)، تحلیل کیفی داده‌ها با ATLAS.ti، کیان: تهران.
- وثوقی، منصور و علی ایمانی (۱۳۸۹) آینده توسعه روسایی و چالش‌های پایداری، توسعه روسایی، ۱(۲)، ۲۳-۴۵.
- یعقوبی فرانی، احمد و رضا موحدی (۱۳۹۱) درآمدی بر کارآفرینی روسایی، نشر دانشگاه بوعلی: همدان.
- Alvarez, Sharon A. (2005) Theories of Entrepreneurship: Alternative Assumptions and the Study of Entrepreneurial Action, *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 1(2), 105–148
- Anderson, A.R. and Nicholson, L. (2005) News and Nuances of the Entrepreneurial Myth and Metaphor: Linguistic Games in Entrepreneurial Sense-Making and Sense-Giving, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29 (2), 153-172.
- Berglund, H. (2007) Researching Entrepreneurship as Lived Experience, in Neegaard, H. and Ulhoi, J.P. (eds.) *Handbook of Qualitative Research Methods in Entrepreneurship*, Edward Elgar: UK/USA.
- Bill, F., Bjerke, B. and Johansson, A.W. (eds.). (2010) *(De)Mobilizing the entrepreneurship discourse*, Edward Elgar: UK. USA.
- Browne, K.E. (2009) Economics and morality: Introduction. In Economics and morality (anthropological approaches), Browne, K.E and Milgram, B.L., (Eds.,), Altamira Press: UK.
- Burr, V. (1995) *An introduction to social constructionism*, Routledge: US.
- Cloke, P. (2006) Conceptualizing Rurality, in Cloke, P., Mardsen, T. and Mooney, P.H. (eds.) *Handbook of Rural Studies*, Sage: London.

- Cope, J. (2003) Researching Entrepreneurship Through Phenomenological Inquiry: Philosophical and Methodological Issues, *Institute for Entrepreneurship and Enterprise Development, Lancaster*, UK.
- Elder-Vass, D. (2012) *The Reality of Social Construction*, Cambridge University Press: New York.
- Escobar, A. (1995) *Encountering development (The making and unmaking the third world)*, Princeton University Press: US.
- Escobar, A. (1997) Anthropology and development, *International Social Science Journal*, 49 (4), 497-515.
- Escobar, A. (2005) Imagining a Post-Development Era. in Edelman, M. and Haugerud, A. (eds.) *The Anthropology of Development and Globalization*, Blackwell Publishing: USA.
- Friedman, J.T. (2006) Beyond the Post-Structural Impasse in the Anthropology of Development, *Dialectical Anthropology*, 30, 201-225.
- Gardner, K. and Lewis, D. (1996) *Anthropology, development and the post-modern challenge*, Pluto Press: UK.
- Gergen, K.J. (2001) *Social construction in context*, Sage: London, New Delhi.
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society*, Polity Press: Cambridge, UK.
- Granovetter, M. (1985) Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness, *American Journal of Sociology*, 91, 481-510.
- Hacking, L. (1999) *The social construction of what?* Harvard University Press: USA.
- Hibberd, F.J. (2005) *Unfolding social constructionism*, Springer: US.
- Kyro, P. (2014) To grow or not to grow? Entrepreneurship and sustainable development, Cited in: *Handbook of Entrepreneurship and Sustainable Development Research*, Alato Uneversity: Finland.
- Landstrom, H. (2014) *Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Research*, Springer: US.
- Murphy, K., Schleifer, A. and Vishny, R. (1991) The Allocation of Talent: Implications for Growth, *Quarterly Journal of Economics*, 106(2): 503-30.
- Murphy, P.L., Liao, J., & Welsch, H. (2005) *A conceptual history of entrepreneurship thought*, Academy of Management Best Conference Paper 2005 MH: A1.

- Ogbor, J.O. (2000) Mythicizing and Reification in Entrepreneurial Discourse: Ideology-Critique of Entrepreneurial Studies, *Journal of Management Studies*, 37(5), 605-635.
- Parker, I. (1998) *Social constructionism, discourse and realism*, Sage: London.
- Polanyi, K. (1977) *The livelihood of man*, Academic Press: NY.
- Smelser, N. and Swedberg, R. (2005) Introducing economic sociology, in *The handbook of economic sociology*, Smelser, N. and Swedberg, R. (Eds.). Princeton University Press: US.
- Schumpeter, J.A. (2003{1941}) *Capitalism, socialism and democracy*, Routledge: US.
- Shahraki, H, Movahedi, R, and Yaghoubi-Farani, A (2016) From Arturo Escobar's development theory to Antony Giddens's structuration theory: a social constructionist analysis of rural entrepreneurship and multifunctional agriculture, *Int. J. Agricultural Resources, Governance and Ecology*, Vol. 12, No. 4, 406-426.
- Shahraki, H., Movahedi, R. (2017) Reconceptualizing Rural Entrepreneurship Discourse from a Social Constructionist Perspective: A Case Study from Iran, *Middle East Critique*, 26(1), 79-100.
- Swedberg, R. (2000) *Entrepreneurship: the social science view*, Oxford University Press: UK.
- Thornton, P.H. (1999) The Sociology of Entrepreneurship, *Annual Review of Sociology*, 25, 19-46
- Thornton, P. H., Ribeiro-Soriano, D. and Urbano, D. (2011) Socio-cultural factors and entrepreneurial activity: An overview, *International Small Business Journal*, 29(2), 105-118
- Wilson, G.A. (2007) *Multifunctional agriculture: A transition theory perspective*, CABI: UK, USA.
- Zelizer, V. (1989) The social meaning of money, *American Journal of Sociology*, 95, 342-377.
- Ziai, A. (2015) Post-Development: Premature Burials and Haunting Ghosts, *Development and Change*, 46, 833–854.